

חשבירון: כיתות כוננות במרחב העירוני

עו"ד מירית שרעבי וד"ר יעל ליטחונביץ

בשבועות האחרונים, מאז פרוץ אירועי חרבות ברזל, הוקמו כ-800 כיתות כוננות חדשות ברחבי המדינה. כיתות הכוננות משמשות ככוח עתודה מבצעי, זמין להפעלה מהירה, לסיוע לכוחות הביטחון בפעילות באירועים ביטחוניים ובעת מצב חירום.

מהן כיתות הכוננות העירוניות?

כיתות הכוננות העירוניות נועדו להכפיל את כוחה של המשטרה בעתות חירום. כיתות אלה שבאחריות המשטרה נוצרו, במתכונתן הנוכחית, לפני שנה. עד לפרוץ אירועי חרבות ברזל, הפעילה המשטרה ארבע כיתות כוננות עירוניות. לאחר פרוץ האירועים, הצהירה המשטרה כי היא מעוניינת להקים כ-300 כיתות כוננות עירוניות נוספות. מאז, הוקמו כיתות כוננות בעשרות ערים שונות, לרבות בתל-אביב, בירושלים, באלעד, בחריש, בסאג'ור, בעכו וברמלה. לפי המשטרה, קיימת עדיפות בהקמת כיתות כוננות בערים קרובות לגבול, בערים המעורבות ובאזורי סיכון נוספים.

מי חבר בכיתות הכוננות העירוניות?

חברי כיתות הכוננות העירוניות הם אזרחים ואזרחיות שמתגייסים למשטרה כמתנדבי משמר אזרחי במסלול אבטחה. המשטרה מגייסת את המתנדבים בהתאם לעמידה במספר קריטריונים, כאשר תקן כיתות כוננות במרחב העירוני עומד על מינימום של 10 חברים ומקסימום של 20 חברים.

ככלל, ניתן לחלק את כיתות הכוננות אשר מופעלות על-ידי כוחות הביטחון לשלושה סוגים עיקריים:

1 כיתות כוננות שבאחריות הצבא

כיתות כוננות המכוננות בט"פ צה"ל, אשר פועלות ביישובי קו התפר וביישובים סמוכי-גדר (4-0 ק"מ מגבולות המדינה).

2 כיתות כוננות באחריות מג"ב

כיתות אשר פועלות בתחומי המרחב הכפרי – ביישובים ובמועצות האזוריות. מתוקף מיקומם של יישובי קו התפר והיישובים במרחב הכפרי, לכיתות כוננות אלו סמכות נרחבת להגנה על יישובים באירועי חירום.

3 כיתות כוננות באחריות המשטרה

כיתות כוננות עירוניות, בהן נעסוק במסמך זה, אשר פועלות במרחב העירוני ומוקמות בימים אלו בעשרות ערים ברחבי הארץ.

האם חברי כיתות הכוננות העירוניות רשאים לפעול באופן עצמאי?

כיתות הכוננות העירוניות מוכפפות למפקדי תחנות המשטרה ביישוב בהן הוקמו, ולפי המשטרה הן מופעלות באמצעות פיקוד ושליטה מסודר של משטרת ישראל.

בעתות שיגרה, המתנדבים פועלים בהתאם להזנקה, לפי קריאת מפקד התחנה – אשר מופנית למפקד הכיתה ו/או לסגנו. המתנדבים פועלים במשולב עם כוח משטרת, ובכפיפות לשוטר ממונה בלבד.

עם זאת, **בעת אירוע חירום**, חברי כיתות הכוננות מנוהלים על-ידי מפקד הכיתה וסגנו, עד להגעת כוחות משטרה למקום האירוע. בהתאם לכך, מתנדבי כיתות הכוננות רשאים לפעול עם נשקם באופן עצמאי כשהם מזהים איום, לפי התרחישים שהוגדרו להם.

מהן סמכויות חברי כיתות הכוננות העירוניות?

לפי תקנות המשטרה, כאשר מתנדב משטרה פועל בנסיבות הקשורות **בשמירת בטחון הנפש והרכוש מפני פעולות איבה, אזי סמכויותיו הן כשל שוטר**. כלומר, מותר להם לנקוט בצעדים בהם שוטר רשאי לנקוט. כך גם כאשר הוא פועל בנוכחות שוטר ולשם סיוע לו. כך למשל, הוא רשאי, בתנאים מסוימים, לבצע מעצר. לצורך ביצוע המעצר, הוא רשאי להשתמש בכוח ולהיכנס לבית או למקום ולחפש בו. כמו כן, הוא רשאי לתפוס חפצים אשר עשויים לשמש כראיה.

עם זאת, לפי נהלי המשטרה, חלות מספר מגבלות על מתנדבים בהפעלה מבצעית. בין היתר, אסור להם לפעול במסגרת אירועי הפרות סדר והפגנות (גם לא בנוכחות שוטר), ללוות עצורים או לגבות עדויות. ביצוע מרדף אחר רכב חשוד יאושר למתנדבים רק בהתקיים מספר תנאים, לרבות אישור של קצין משמרת או קצין תורן.

הקריטריונים לגיוס לכיתות כוננות עירונית הם:

- טווח גילאים שבין 21 ל-64 (ובמקרים מסוימים עד גיל 68)
- פטור ממילואים
- בריאות תקינה
- מעבר בהצלחה של הליך בטחון מידע
- מגורים בעיר בה מוקמת כיתת הכוננות
- עבר של שירות בתפקיד לחימה (בהכשרת רובאי 03 לפחות).

המניע מאחורי הצבת דרישה לשירות עבר בתפקיד לחימה הוא ברור- ניסיון עבר בשימוש בנשק. עם זאת, קריטריון זה עלול למנוע מאוכלוסיות מסוימות, למשל אזרחים מהחברה החרדית או מהחברה הערבית, להתנדב לכיתות הכוננות העירוניות. קיים לפיכך אתגר בהקמת כיתות כוננות באזורים בהם גרות אוכלוסיות אלו, ובערים מעורבות. השלכה אפשרית נוספת של בתפקידי לחימה באחוזים נמוכים בהשוואה לגברים, ומשכך, מספר המתנדבות הפוטנציאליות נמוך.

על כך יש להוסיף, כי המשטרה מאתרת, עבור כל כיתה, מבין מאגר המועמדים להתנדבות, מפקד כיתת כוננות וסגן-מפקד, להם ניסיון צבאי או משטרה.

מהן משימות חברי כיתות הכוננות העירוניות?

לפי המשטרה, ניתן לחלק את תפקידי כיתות הכוננות העירונית לשני מצבים עיקריים: שיגרה וחירום. **בשיגרה**, המתנדב בכיתת הכוננות מתגבר משימות אבטחה, משתלב במשימות התחנה ומבצע אימונים לשמירת הכשירות. **בעת חירום**, משמע בזמן מלחמה או אסון טבע, יש למתנדבים בכיתות הכוננות כמה אופני הפעלה. בין היתר, הם משמשים ככוח עתודה מבצעי לאירועי פח"ע, הם מסייעים באבטחת צירי תנועה, הם מבצעים סריקות בתיאום עם המשטרה והם מסייעים למשטרה בפינוי בזמן אסון.

יודגש כי לפי המשטרה, **אין זה מתפקידן של כיתות הכוננות העירוניות לקיים בערים סיורים קבועים**.

במסגרת הערעור, הוא יופנה לרופא פסיכיאטרי שמשדד הבריאות ממנה, ושעמו עובדת המשטרה, ושם יעבור ראיון חוזר.

איזו הכשרה עוברים חברי כיתות הכוננות העירוניות?

לפני פרוץ אירועי חרבות ברזל, מתנדבי כיתות הכוננות העירוניות עברו הכשרה שהייתה מורכבת מ-29 משכי שיעור, אשר כללה הכשרה בסיסית למתנדבי המשמר האזרחי והסמכה בנשק באמצעות שלושה אימונים מעשיים והסמכה תאורטית. לעומת זאת, בשל הגיוס המזורז של חברי כיתות הכוננות בימים אלו, **ההכשרה קוצרה ל-7 משכי שיעור. היא כוללת יום של הכשרה פרונטלית על סמכויות שוטר ויום של הכשרת נשק** (יודגש, כי המתנדבים לא נושאים אקדח, אלא רובה M16 מקוצר, אשר משמש לרוב אנשי כוחות ביטחון מיומנים). בנוסף, המשטרה מתכוונת להפיץ בקרב המתנדבים לומדה ייעודית, במסגרתה ייבחנו המתנדבים באופן מקוון על שאלות הקשורות לתפקידם וסמכויותיהם. מעבר לכך, לא ברור האם המתנדבים עוברים חניכה, שהיא כלי חשוב בהטמעת הלימוד התיאורטי.

יצוין, כי בטווח הארוך, **המשטרה מעוניינת לגשר על הפערים שנוצרו בשל הגיוס המהיר**, ולהכשיר את חברי כיתות הכוננות במסגרת הכשרה סדורה, אשר כוללת יומיים של אימון הקמה, ואימון ירי חד-יומי בכל חציון.

כיצד רשאים חברי כיתות הכוננות העירוניות להתנהל עם כלי הנשק שקיבלו מתוקף תפקידם?

לפי נהלי המשטרה, חל איסור על מתנדב בכיתות הכוננות העירוניות להשתמש בציוד היחידה, שלא במסגרת מילוי תפקיד ביחידה. **עם זאת, לפי המשטרה, המתנדב רשאי לשאת את הנשק כל העת, כדי שיוכל להיות בכוננות לאורך כל שעות היממה.** בהתאם לנהלי המשטרה, מתנדב שאינו נושא את הנשק המשטרתי על גופו ומשאירו בביתו ישמור אותו במקום מוסתר שאינו נגיש לאחרים, או בכספת, וישמור את המחסנית בנפרד. ואמנם, לפי המשטרה, כרגע עדיין לא הונפקו כספות להצבה בביתם של מתנדבי כיתות הכוננות.

אילו בדיקות נעשות לפני גיוס המתנדב?

לפני פרוץ אירועי חרבות ברזל, המתנדבים לכיתות הכוננות עברו תהליך אישור בטחוני שארך כחודש-חודשיים. עם זאת, במסגרת ההליך המזורז בשבועות האחרונים להקמת כיתות כוננות ברחבי הארץ, **תהליך האישור הביטחוני התקצר משמעותית, ועומד היום על פחות מיום אחד.** במסגרת תהליך זה ('הליך התאמה תעסוקתית'), המשטרה בוחנת האם הוגשו בעבר נגד המתנדב תלונות, האם נפתחו בעניינו תיקים והאם קיים בעניינו מודיעין משטרתי. כמו כן, המשטרה בודקת למול בני משפחתו של המתנדב האם קיים אירוע פלילי שיכול להעיד על מסוכנותו.

למעשה, המשטרה בוחנת את מסוכנותו של המבקש למול כלל המערכות שעומדות לרשותה – מערכותיה הפנימיות, אך גם למול גורמים במשרד הרווחה, שכן הרווחה חייבת לעדכן את המשטרה באופן אוטומטי על כל מקרה מסוכנות שמדווח אליה. עם זאת, חשוב להדגיש כי **במקרים בהם אין מידע על מסוכנותו של המתנדב במערכות המשטרה או אצל גורמים במשרד הרווחה, אזי היא עלולה להתקדם ולאשר את התנדבותו.** כך למשל, המשטרה לא מתואמת באופן מאורגן עם גורמים רלוונטיים אחרים, כגון הביטוח הלאומי או ארגונים אזרחיים המסייעים למתמודדים ולמתמודדות עם אלימות במשפחה. פער זה עלול להביא לכך שבכיתות הכוננות העירוניות יהיו חברים מתנדבים שמחזיקים בנשק ושמהווים איום על בני משפחתם.

באשר לכשירותו הנפשית של המתנדב, כחלק מתהליך הגיוס, המתנדב נדרש למלא הצהרת בריאות ולחתום על טופס ויתור סודיות רפואית. המשטרה מתואמת למול משרד הבריאות כדי לזהות את המועמדים שלא ניתן לגייסם בשל היעדר כשירות נפשית. עם זאת, **לא ברור על-פי אילו קריטריונים נבחנת כשירותו הנפשית של המועמד**, ואיזה מידע קיים או חסר במערכות משרד הבריאות לצורך אישור הכשירות הנפשית של המתנדב. כך למשל, כאשר מתנדב פונה לקבלת טיפול פסיכיאטרי למול רופא פרטי, הפרטים לא יופיעו במערכות משרד הבריאות.

יצוין, אם המשטרה מנעה מאדם להתגייס לכיתות הכוננות שלה ממניעים של כשירות נפשית, אותו אדם רשאי לערער על כך.

כמו כן, לאור קיצור הכשרת המתנדבים, חשוב שהמשטרה תנקוט בצעדים כדי להשלים בתוך התפקיד ובמהירות האפשרית את מערכי השיעור שהתקצרו למתנדבים החדשים, ובתוך כך תשפר את המיומנות של המתנדבים בשימוש בנשק. בנוסף, כפי שהמליץ בעבר מבקר המדינה, חשוב שהמתנדבים יעברו חניכה שתסייע להם בהטמעת הידע שלמדו באופן מעשי. חשוב שהמשטרה תדאג גם, ובהקדם, לאפסון מתאים של נשקם של המתנדבים, ותבטיח שעד התקנת הכספות, המתנדבים יתנהלו בזהירות ובאחריות המחייבת בעת החזקת הנשק בביתם ובעת נשיאת הנשק במרחב הציבורי.

יתרה מכך, לאור הגיוס הנרחב והפעילות המוגברת של כיתות הכוננות במרחב העירוני, המשטרה נדרשת לוודא כי חברי כיתות הכוננות פועלים אך ורק בתחומי תפקידם וסמכותם, ולטפל כנדרש בכל חריגה מכך. במקביל לכך, כדי לבסס את האמון בכיתות הכוננות, המשטרה נדרשת להבהיר בפומבי באופן אקטיבי ובאופן גיש לציבור מה הם סמכויות ותפקידי המתנדבים, ומתי הם רשאים לפעול באופן עצמאי ללא פיקוד ושליטה מצד מפקד התחנה. במקום החלוקה הדיכוטומית לשני מצבים (שגרה וחירום), ייתכן שיש מקום מבחינת המשטרה, מטעמים של איזון בתפקידים ובסמכויות, להבדיל בין תפקיד וסמכות המתנדבים בעת שגרה, בעת שגרת-חירום (המצב בו אנו נמצאים כיום – מצב מיוחד בעורף שנמשך חודשים מספר) ובעת חירום (התרעת פח"ע ממוקדת או פיגוע ביטחוני). זאת ועוד, חשוב שהמשטרה תפעל באופן שקוף ככל הניתן כאשר היא בוחנת ומטפלת בחריגה מסמכויות ומתפקידי המתנדב.

לבסוף, לאור ריבוי ההתארגנויות פרטיות שהתאגדו לאחר פרוץ אירועי חרבות ברזל, חשוב שהמשטרה תצא בהצהרה פומבית, ובה תדגיש כי כיתות כוננות שאינן מוסדרות ומפוקחות על-ידי הן בלתי-חוקיות. כמו כן, חיוני שהמשטרה תפעל באופן יזום למניעת הפעילות של כיתות כוננות בלתי-מוסדרות. בהתאם לאמור, אזרחים המעוניינים לתרום לקידום הביטחון ותחושת הביטחון בסביבתם, מוזמנים להתנדב באופן מסודר לכיתות הכוננות המשטריות.

האם ניתן להפעיל כיתת כוננות שאינה מוסדרת למול המשטרה, למשל כיתת כוננות קבוצתית או שכונתית?

הסמכות לקיום ההסדר הציבורי ובטחון הנפש והרכוש במדינה נתונה למשטרת ישראל. גורמים פרטיים לא רשאים להפעיל סמכות זו ללא הסדרה מפורשת בחוק. למדינה מונפול על תחום הביטחון והפעלת הכוח הממוסד מתוקף ריבונות המדינה, להוציא חריגים שמוסדרים בחוק, כגון שירותי אבטחה פרטיים מפוקחים. המדינה לא מוכנה לאפשר ליחידים או לקבוצות להקים מיליציות חמושות. על כן, הקמת כיתת כוננות קבוצתית או שכונתית בישראל, תוך נשיאת נשקים פרטיים, אסורה.

סיכום והמלצות

ההתגייסות האזרחית להגנה על ביטחון הפנים במדינה מעוררת השתאות. אכן, נראה כי המערך המתחדש של המשמר האזרחי עתיד להישאר עמנו בטווח הרחוק, ולהוות נדבך משמעותי מפעילותה של המשטרה. עם זאת, לאור הקצב המהיר של הקמת כיתות הכוננות העירוניות החדשות, וכן בהתחשב בהיקף המשימות והסמכויות של כיתות הכוננות העירוניות הפועלות בימים אלו, חשוב שהמשטרה תנקוט כבר עתה בצעדים להתמודדות עם פערים קיימים בגיוס ובהפעלת כיתות הכוננות. אחרת, קיים חשש ממשי כי האמון במתנדבי כיתות הכוננות, ומתוקף כך גם במשטרה עצמה, ייפגע.

בפרט, אנו סבורים כי על המשטרה לעשות כל שביכולתה כדי להבטיח שהיא מגייסת לשורותיה מתנדבים ומתנדבות כשירים ומתאימים. כך למשל, בשל העובדה שבידי המשטרה (ומשרד הבריאות) אין מידע מקיף בדבר הכשירות הנפשית של המתנדב, מומלץ שהמשטרה תבחן את האפשרות לחייב את מתנדבי כיתות הכוננות לפנות לקבלת אישור בדבר כשירותם הנפשית לשאת נשק מטעם פסיכולוג, מומחה קליני, רפואי, שיקומי או תעסוקתי, כפי שנדרש לפי חוק כלי הירייה ממאבטחים. בנוסף, מומלץ שהמשטרה תפעל לפצות על הפגיעה בשוויון בגיוס, ותשלב את הקבוצות שנפגעו בדרכים אחרות במסגרת המאמצים לחיזוק הביטחון ותחושת הביטחון בישראל.